

หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา

พลับพลึง คงชนะ*

บทนำ

ก่อนที่จะกล่าวถึงหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา ควรจะได้ทราบถึงเหตุการณ์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่ “เรือสำเภาตราแดง” (Go shuin sen) ของญี่ปุ่นจากเกาะใหญ่ได้เดินทางไปมาติดต่อค้าขายในน่านน้ำทะเลจีนใต้ รวมทั้งดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งคนญี่ปุ่นเรียกว่า นัมบัน (namban) ในสมัยนั้น การเดินทางด้วยเรือสำเภาขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่สำคัญคือกระแสลมและกระแสน้ำ ดังนั้นบรรดาพ่อค้าญี่ปุ่นซึ่งเดินทางไปมาค้าขายกับดินแดนทางใต้ จึงต้องพักค้างอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ บนเส้นทางการค้าเพื่อคอยฤดูกาลมรสุม การรอคอยกระแสลมเป็นเวลาแรมเดือน เป็นเหตุให้เกิดชุมชนชาวญี่ปุ่นขึ้นตามเส้นทางการค้า เช่น ที่ไคฟุวัน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย เวียดนาม เขมร อยุธยา และปัตตานี ชาวญี่ปุ่นที่เดินทางลงมายังดินแดนทางตอนใต้ นอกจากจะเป็นพ่อค้าแล้วยังมีพวกโจรสลัด นักเผยแผ่ศาสนา และนักรบ บางคนที่รอดชีวิตจากการสู้รบครั้งใหญ่ในสงครามเซคิ-กาฮาระ เมื่อ ค.ศ. 1600 รวมทั้งสงครามกลางเมืองซึ่งเกิดขึ้นในญี่ปุ่นครั้งต่อ ๆ มา นอกจากนี้ภายหลังจากปี ค.ศ. 1614 ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศห้ามเผยแผ่คริสต์ศาสนาและเริ่มเข้มงวดกวดขันการเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนา จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นผู้ได้รับความบีบบังคับจากรัฐบาล ส่วนหนึ่งทยอยกันเดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามเมืองท่าในดินแดนทางตอนใต้ การ

เดินทางติดต่อระหว่างผู้คนในดินแดนตอนเหนือและตอนใต้ จึงเป็นที่มาของเรื่องราวเล่าขานเกี่ยวกับดินแดนอันไกลโพ้น ซึ่งรวมทั้งคนญี่ปุ่นที่ทำกิจกรรมเด่น ๆ ในดินแดนนั้นด้วย ดังเช่นเรื่องราวของ ลูกซอน สุเกะซา-เอะมอน แห่งฟิลิปปินส์ จากอาคาระ โอฮารุ แห่งจาร์กาตา และยามาคะ นากามาสะ แห่งสยาม เป็นต้น การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลเหล่านี้ ย่อมเกี่ยวพันกับการศึกษาเรื่องชุมชนญี่ปุ่น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับดินแดนทางตอนใต้ซึ่งรวมทั้งอยุธยา

การศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านญี่ปุ่น

ความสนใจเรื่องราวในดินแดนตอนใต้ที่เกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น ได้จูงใจให้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านญี่ปุ่น รวมทั้งที่อยุธยาและเรื่องราวของยามาคะ นากามาสะ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น กล่าวคือในระหว่างปี ค.ศ. 1912-1920 ชาวญี่ปุ่นชื่อ มิชิซาไก ผู้ซึ่งรับราชการสังกัดกรมศิลปากร ได้ศึกษาประวัติความสัมพันธ์ญี่ปุ่นกับไทย โดยค้นคว้าจากเอกสารประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จีน ดัช และฝรั่งเศส พร้อมทั้งอ้างอิงแผนที่โบราณซึ่งแสดงที่ตั้งหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา แผนที่นี้เขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1619 และได้แทรกอยู่ในบันทึกของ ซิมอน เดอ ลาลูแบร์ (Simon de la Loubere) ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเคยเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนา-

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

รายณ์ เมื่อ ค.ศ. 1687

ขณะที่ มิกิ ซาไก ศึกษาประวัติความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยอยู่นั้น ยังมีนักวิชาการญี่ปุ่นชื่อ ทสึจิ เซนโนสุเกะ ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับต่างชาติ ซึ่งรวมทั้งความสัมพันธ์กับอยุธยาด้วย นอกจากนี้ อะวะชิมะ โมโตจิโร ได้ศึกษาประวัติการค้าของเรือสำเภาตราแดง ซึ่งเคยเดินทางติดต่อค้าขายกับอยุธยา มุราคามิ นะโอะจิโร ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองปัตตาเวีย รวมทั้งได้เขียนเรื่องหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยาด้วย

ต่อมาในปี ค.ศ. 1933 อิกาชิอนนะ คันจุง ได้เดินทางมากรุงเทพฯ เพื่อทำการสำรวจหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยาที่ปรากฏในแผนที่โบราณ ปี ค.ศ. 1619 ดังกล่าวในการชุดค้นครั้งนี้ได้พบกับซามูไรซึ่งผลิตในญี่ปุ่น รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิม (kanon) เหริยอนันต์มดาญี่ปุ่น กะทะ และมิดทำครัว เป็นต้น ดังนั้นบริเวณนี้จึงเชื่อได้ว่าเคยเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านญี่ปุ่นมาก่อนและถูกต้องตามหลักฐานที่ปรากฏในแผนที่โบราณนั้น

นอกจากนี้ยังมีนักการทูตที่เคยมาประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ ชื่อ กุนจิ คิอิชิ ซึ่งศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย ได้ทำการสรุปข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เช่น เอกสารญี่ปุ่น จีน ดัช อังกฤษ เขียนเป็นหนังสือเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้วตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1938 ต่อมาได้พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยสมัยโทะคุกาวะ และปี ค.ศ. 1944 จึงได้พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติของ คอนสแตน ฟอลคอน และกรรยา

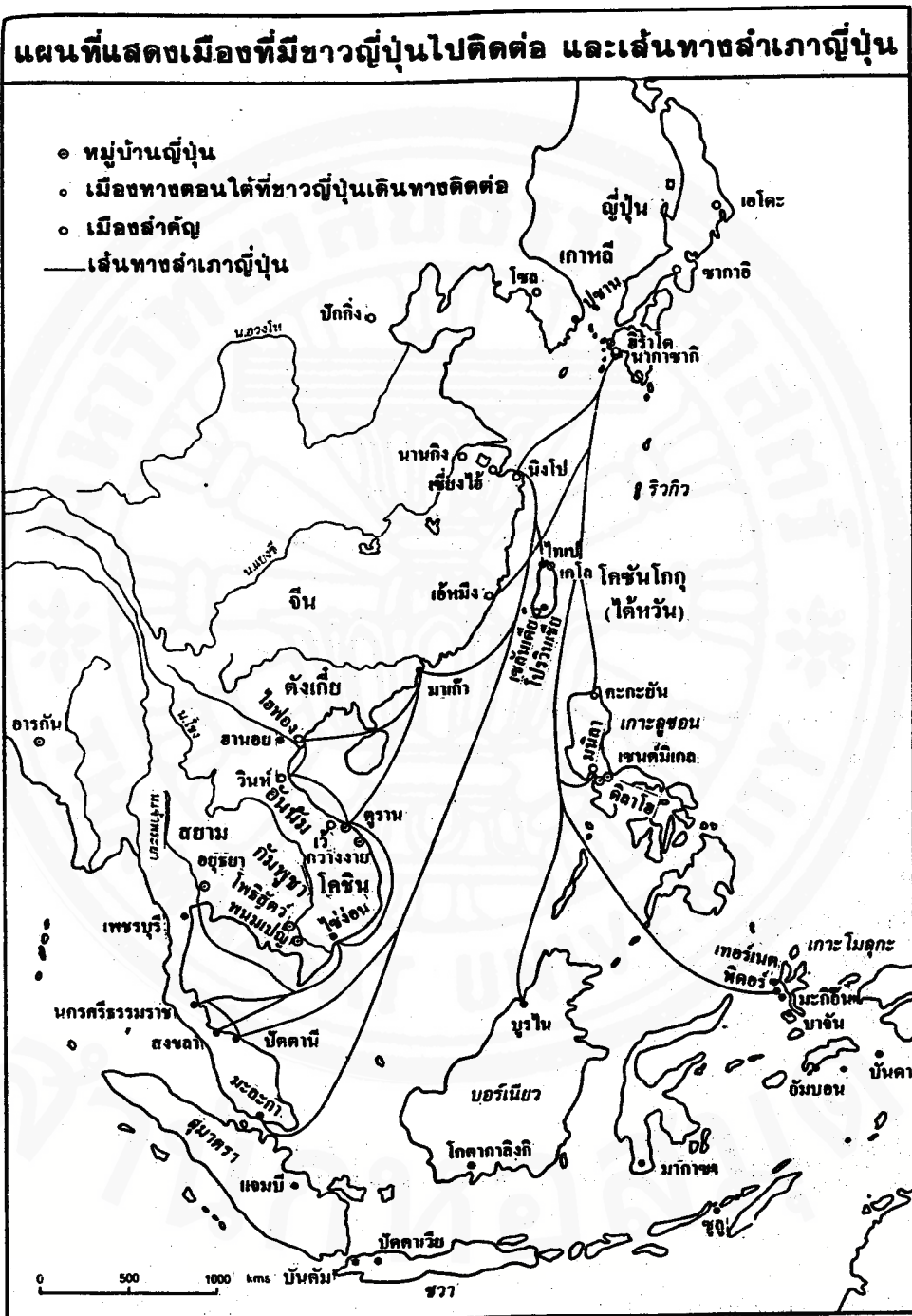
นอกจากนักการทูตผู้นี้แล้วต่อมายังมีนักวิชาการญี่ปุ่นอีกหลายคนที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยา หมู่บ้านญี่ปุ่นและยามาคะ นากามาสะ เช่น อิวาโอะ เซอิอิชิ ได้สำรวจเอกสารดัชที่เกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น และอยุธยา ในครั้งนั้นได้พบบันทึกของ เบเรเมียส วันวลิต ซึ่งเป็นผู้จัดการสำนักงาน บริษัท VOC ของฮอลันดาประจำอยุธยา

บุคคลผู้นี้ได้ทำงานอยู่ที่อยุธยา ระหว่างปี ค.ศ. 1633-1642 ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับอยุธยาไว้หลายเล่ม งานเขียนของเขาทำให้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับอยุธยาและชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่ที่อยุธยาด้วย

ความสนใจของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยา หมู่บ้านญี่ปุ่น และยามาคะ นากามาสะ ยังคงดำเนินต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากงานของ อิชิอิ โยเนะโอะ (Ishii Yoneo) ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี และยาโนะ โทรุ (Yano Toru) ซึ่งเขียนเรื่องราวของยามาคะ นากามาสะ ไว้ในหนังสือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่น การศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว ล้วนแต่ให้ข้อมูลและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องของหมู่บ้านและชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา

หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา

อยุธยามีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ เป็นอาณาจักรแห่งการค้า ดังจะเห็นวิวัฒนาการจากเมืองท่าเล็ก ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง จนได้รับการสถาปนาเป็นราชธานี โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ด้วยลักษณะเช่นนี้ อำนาจทางการเมืองของกษัตริย์อยุธยาจึงผูกพันอยู่กับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันกษัตริย์อยุธยาก็ทราบดีว่าแหล่งรายได้สำคัญนั้นอยู่ที่การค้า โดยเฉพาะการค้าระหว่างชาติ ดังนั้นจึงยินดีต้อนรับชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับอยุธยา พร้อมทั้งหาวิธีจูงใจ เช่น พระราชทานสิทธิพิเศษทางการค้าบางประการ พระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนหรืออนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรี นโยบายนี้เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับนานาชาติ ดังนั้นราชธานีอยุธยาจึงมีคนต่างชาติ ต่างภาษา เช่น จีน มัวร์ อาหรับ เปอร์เซีย เดินทางไปมาติดต่อค้าขาย ดังปรากฏอยู่ในเอกสารของ โทเม ปิเร ซึ่งเป็นเอกสารโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ชาวต่างชาติที่ได้รับพระราชทานที่ดินในแต่ละชาติจะอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านลาว เขมร มอญ มลายู อินเดีย



ที่มา : แผนที่ใน Ohishi Shinzaburo, Ed. Kaigai Shiten : Nihon no Rekishi Vol 9 : Shuinsen to Minami he no Senkusha (overseas Viewpoint : Japanese History Vol 9 : Shuinsen and Pioneer to the Southern Countries (Tokyo : 1986) ปรับปรุงโดย พลับพลึง คงชนะ

เปอร์เซีย โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส จีน และญี่ปุ่น ดังนั้นทั้งภายในเกาะเมืองและนอกเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา จึงมีหมู่บ้านชาวต่างชาติตั้งกระจาย กันอยู่ สำหรับหมู่บ้านญี่ปุ่น เท่าที่มีหลักฐานปรากฏ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ นอกเกาะเมืองอยุธยา หลักฐานแสดงที่ตั้งหมู่บ้านญี่ปุ่นได้อธิบายไว้ใน หนังสือความสัมพันธ์ ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. เอกสารจีนชื่อ ตะวันออก ตะวันตก (ตุง ชี หยาง ข่าว) ซึ่งเขียนโดย จาง เซีย เข้าใจว่า เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1617 บันทึกไว้ว่า

“เรือสำเภาเมื่อแล่นเข้าสู่ปากน้ำได้ประมาณ 3 วัน ก็จะถึงด่านขนอนที่ 3 เมื่อสำเภา แล่นไปถึง ขุนนางประจำด่านก็จะรับส่ง คนไปกราบทูลให้ภักดิ์รีขัตถ์ทรงทราบ จาก ด่านนี้แล่นต่อไปอีก 3 วัน ก็จะถึงด่าน ขนอนที่ 2 แล้วแล่นต่อไปอีก 3 วัน ก็จะ ถึงด่านฝรั่ง ญี่ปุ่น”¹

2. แผนที่โบราณที่เขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1619 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ปรากฏคำว่า “Japponois” ซึ่งหมายถึงญี่ปุ่น

หลักฐานทั้งสองนี้ทำให้ทราบที่ตั้งของหมู่บ้าน ญี่ปุ่นที่อยุธยา อย่างไรก็ตามยังมีข้อที่น่าสังเกต คือ ดังที่เอกสารจีนบันทึกไว้ในตอนท้ายว่า จากด่าน ขนอนที่ 2 แล้วแล่นต่อไปอีก 3 วัน ก็จะถึงด่านฝรั่ง ญี่ปุ่น ถ้าด่านขนอนที่ 2 คือขนอนบางตะนาว จาก ขนอนนี้เดินทางมาถึงหมู่บ้านญี่ปุ่นโดยใช้เวลาถึง 3 วัน ย่อมจะผิดข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณา แผนที่โบราณ ปี ค.ศ. 1619 อย่างละเอียดแล้ว จะ พบว่าชุมชนฝรั่งซึ่งหมายถึงหมู่บ้านโปรตุเกส มีอยู่ 2 แห่ง คือ ตัวอักษร “H” หมายถึง The Portugefe Iacobins ซึ่งเป็นชุมชนโปรตุเกสในกายโดมินิกัน ส่วนด้านใต้ถัดลงมาคือตัวอักษร “I” หมายถึง The Portugefe Iesuitas ซึ่งเป็นชุมชนโปรตุเกส นิกายเยซูอิต ส่วนฝั่งตรงกันข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเขียนด้วยอักษร Japponois ดูเหมือนว่าจะบอก

อาณาเขตของหมู่บ้านญี่ปุ่น โดยเขียนตัวขวางยาว เกือบจะเท่ากับพื้นที่ระหว่างชุมชนโปรตุเกสทั้งสองแห่ง ถ้าเรื่องราวเป็นไปตามข้อสังเกตนี้ ก็จะขอสันนิษฐาน ไว้ในขั้นต้นว่า ด่านฝรั่งและด่านญี่ปุ่นก็คงจะมีอาณา-เขตใกล้เคียงกับขนอนบางตะนาว

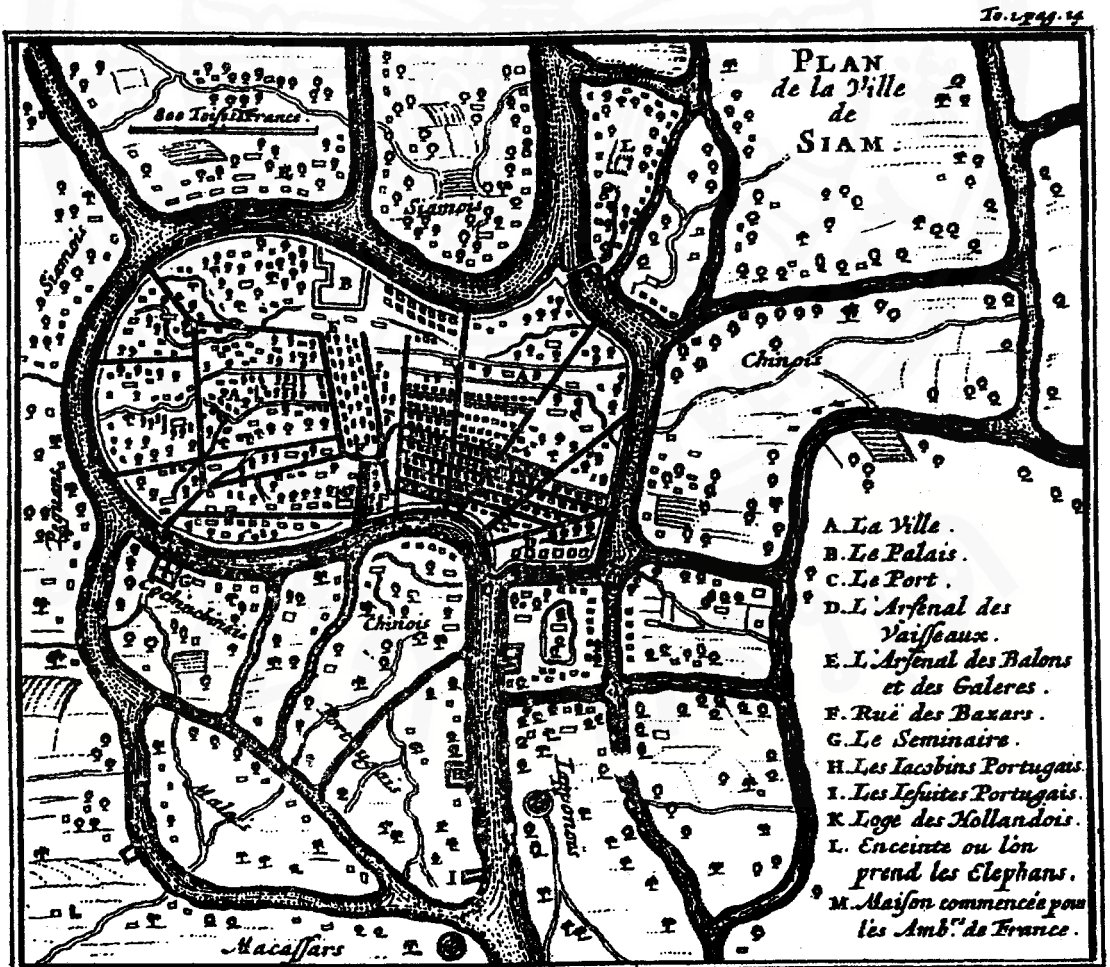
หลักฐานที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านญี่ปุ่นที่นำมาอ้างอิงอาจกล่าวได้แต่เพียงว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้มีหมู่บ้านญี่ปุ่นซึ่งตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับหมู่บ้านพวกโปร-ตุเกสแล้ว แต่ในข้อเท็จจริง พ่อค้าจากกรีกวิได้เดินทางติดต่อกับอยุธยามาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 เรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์นี้ปรากฏอยู่ในเอกสาร เรคิโดโฮอัน² ซึ่งทำให้ทราบว่าในปี ค.ศ. 1425 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสาม-พระยา) เป็นปีแรกที่สำเภาจากกรีกวิเดินทางมาติดต่อกำขายกับอยุธยา จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1570 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่สำเภากรีกวิเดินทางมาอยุธยาตรงกับรัชกาล พระมหาธรรมราชาธิราช ในระยะเวลากว่าร้อยปี ที่ สำเภากรีกวิ จำนวน 150 ลำ เดินทางมาค้าขายกับ ดินแดนทะเลใต้ มีสำเภากรีกวิเดินทางมาถึงอยุธยา 58 ลำ ทว่าไม่มีหลักฐานว่าบุคคลเหล่านั้นพำนักอยู่บริเวณใด แม้ว่าการติดต่อนี้ยังคงดำเนินต่อมา ดังปรากฏใน เอกสารสเปนที่กล่าวถึงสำเภาญี่ปุ่นบรรทุกสินค้าประ-เภทอาวุธยุทธภัณฑ์ มุ่งหน้าจะเดินทางไปยังอยุธยาแต่ ถูกลมพัดมาถึงมินลา เอกสารนี้ทำให้ทราบว่าในคริสต์ ศตวรรษที่ 16 ได้มีสำเภาจากญี่ปุ่นเดินทางมาถึง อยุธยา จนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ภายหลัง จากที่ โทะคุกาวะ อิเะยะซุ ได้รับชัยชนะในสงคราม เซะคิกะฮาระ เมื่อ ค.ศ. 1600 รัฐบาลญี่ปุ่นยังคงมี นโยบายสนับสนุนการค้ากับต่างชาติ พร้อมทั้ง “ออก ใบเบิกร่งประทับตราแดง” ให้แก่เรือสำเภาที่จะเดินทางไปค้าขายกับจีนและชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1604 ซึ่งเป็น ปีแรกที่รัฐบาลญี่ปุ่นออกใบเบิกร่งประทับตราแดง ขณะ นั้นเป็นเวลาปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร จนกระทั่งถึงต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปี ค.ศ. 1616 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ยุติการออกใบเบิกร่งประทับตรา

แดง ในระยะเวลาดังกล่าวมีการออกใบเบีกร่องประทับตราแดงให้แก่สำเภาญี่ปุ่น 195 ลำ ซึ่งในจำนวนนี้ได้ ออกให้แก่สำเภาญี่ปุ่นที่เดินทางมายังอยุธยา 36 ใบ และต่อมาในระหว่างปี ค.ศ. 1617 จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1635 ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลญี่ปุ่นห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้า-ออกนอกประเทศ และตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ยังคงมีสำเภาญี่ปุ่นเดินทางมายังอยุธยา 56 ลำ³ ซึ่งเป็นจำนวนมากกว่าสำเภาญี่ปุ่นที่เดินทางมายังเมืองอื่น ๆ

ข้อมูลที่นำมาแสดงนี้มีจุดประสงค์ที่จะอธิบายว่า เนื่องจากการติดต่อระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นดำเนินมาเป็นเวลานาน ดังนั้นถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานแต่ก็

อาจสันนิษฐานได้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวคงจะมีหมู่บ้านญี่ปุ่นแล้ว แต่ไม่อาจลงความเห็นได้ชัดเจนว่า ก่อนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม หมู่บ้านญี่ปุ่นมีที่ตั้งอยู่ที่ใด

การตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติที่อยุธยา จะทำได้ก็ต่อเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตจากกษัตริย์อยุธยา โดยจะทรงพระราชทานที่ดินให้แก่แต่ละชาติตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ๆ ซึ่งเอกสารโปรตุเกสเรียกหมู่บ้านว่า “ค่าย” หรือ *Ampu* ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “อำเภอ”⁴ คนต่างชาติในแต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าทำหน้าที่ปกครองดูแลกันเอง เช่น การพิจารณาคดีที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จัดระเบียบประเพณี



หรือทำพิธีทางศาสนา หมู่บ้านของชาวต่างชาติเหล่านี้ ต้องขึ้นสังกัดกรมท่า และจะต้องปฏิบัติตามระเบียบของอยุธยา เช่น เมื่อมีคนใหม่เข้ามาพำนักอยู่ในหมู่บ้าน หรือจะส่งคนเก่ากลับไปบ้านเมือง จะต้องได้รับอนุมัติจากพระคลังก่อน

เท่าที่มีการศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านญี่ปุ่น ยังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับการขัดแย้งภายในหมู่บ้าน หรือทำผิดระเบียบของราชการ แต่มีเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหมู่บ้านญี่ปุ่น เนื่องจากมีชาวญี่ปุ่นกลุ่มหนึ่งที่ถูกลดเข้าไปพัวพันกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในของอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อสิ้นสุทธราชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้มีความยุ่งยากเกี่ยวกับการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินเกิดขึ้นโดยตลอด กล่าวคือเมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต เมื่อ ค.ศ. 1610 บรรดาพระโอรสต่างก็สู้รบเพื่อตำแหน่งกษัตริย์ จนกระทั่งในที่สุดสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ (ค.ศ. 1610-1628) พร้อมทั้งสำเร็จโทษสมาชิกราชวงศ์ผู้มีสิทธิในราชบัลลังก์รวมทั้งขุนนางผู้ใหญ่ที่สนับสนุนด้วย ในจำนวนนี้ออกญาพระนายไยซึ่งคุมทหารอาสาญี่ปุ่นถูกประหารชีวิตด้วย จึงเป็นเหตุให้มีญี่ปุ่นกลุ่มหนึ่งหาทางคุมตัวสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ได้ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1612 ในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสามารถตกลงกับทหารญี่ปุ่นพร้อมทั้งอนุญาตให้ออกนอกพระราชอาณาจักร ทว่ายังมีบันทึกที่ให้เรื่องราวแตกต่างออกไป โดยกล่าวว่าขุนนางไทยผู้หนึ่งฉ้อโกงพ่อค้าญี่ปุ่นโดยอ้างพระนามสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงทำให้พ่อค้าญี่ปุ่นส่งคนลอบเข้าไปในพระราชวังเพื่อจับพระองค์ไว้แต่ทำการไม่สำเร็จ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้ไต่สวนแต่ไม่ลงพระอาญา⁵ แม้ว่าเรื่องทั้งสองจะขัดแย้งกัน แต่สรุปได้ว่าในที่สุดญี่ปุ่นกลุ่มหนึ่งได้เดินทางออกจากอยุธยาแล้วไปยึดเมืองเพชรบุรีไว้ ครั้งนั้นไม่มีหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้โจมตีหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา แต่กองทัพจากอยุธยาซึ่งมีฮอลันดาเป็นผู้ช่วยสำคัญได้ตามลงไปโจมตีญี่ปุ่นที่เพชรบุรี จนกระทั่งทำ

ให้ต้องหลบหนีไปอยู่เขมร

ความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมกับญี่ปุ่นในเวลาต่อมาจะดีขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์ ออกญาเสนาภิมุขเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในกลุ่มขุนนางผู้ใหญ่ที่เป็นฝ่ายสนับสนุนให้พระโอรสของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ จึงเป็นเหตุให้ออกญาเสนาภิมุขถูกเพ็ดทูลโปรดให้ส่งไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องราวภายหลังจากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการหักหลังและการประหารเพื่อราชบัลลังก์ ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุวันวลิต จนกระทั่งในที่สุดออกญาภิลาโหมก็สามารถปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ค.ศ. 1629-1656) กษัตริย์พระองค์นี้คือขุนนางที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับออกญาเสนาภิมุข ต่อมาเมื่อทราบข่าวถือว่าพวกญี่ปุ่นไม่ยอมรับอำนาจของพระองค์ จึงโปรดให้เผาหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยาเมื่อ ค.ศ. 1630 ทำให้คนญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งหลบหนีออกจากอยุธยา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนที่รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศปิดประเทศเพียง 5 ปี อย่างไรก็ตามหมู่บ้านญี่ปุ่นได้ฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง ดังปรากฏในบันทึกปี ค.ศ. 1633 ของ โยส เซาเตน (Joost Schouten) หัวหน้าคลังสินค้าฮอลันดาที่อยุธยา และถ้าสรุปเรื่องราวของหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยาจากเอกสารจีนที่บันทึกไว้ก็จะได้ภาพดังนี้

“...มีการสร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ไว้หมู่บ้านหนึ่งตั้งชื่อว่า “หมู่บ้านญี่ปุ่น” มีบ้านเรือนปลูกไว้นับร้อยหลังคาเรือน โดยปลูกเรียงรายอย่างมีระเบียบ พวกชาวญี่ปุ่นต่างแต่งงานมีลูกหลานสืบต่อมา ในระหว่างปี ค.ศ. 1624-1643 มีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้กว่าแปดพันคน...”⁶

ข้อความนี้ อิวาโอะ เซะอิชิ มีความเห็นว่าตัวเลขดังกล่าวเกินความเป็นจริง ก่อนข้างจะเชื่อถือไม่ได้ ซึ่งถ้าศึกษาจากเอกสารฮอลันดาร่วมสมัยแล้วเข้าใจว่าระยะเวลาที่มีชาวญี่ปุ่นพำนักอยู่ในหมู่บ้านนี้ อย่างมากที่สุดคงจะมีประมาณ 1,000-1,500 คน

บทบาทของชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา

พ่อค้าและคนงานชาวญี่ปุ่น

ที่ตั้งของหมู่บ้านญี่ปุ่นริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ถึงบทบาทของชาวญี่ปุ่นที่อยุธยาว่าจะต้องมีอาชีพค้าขายทางทะเล เพราะที่ตั้งสะดวกต่อการติดต่อระหว่างอยุธยากับอ่าวไทย ส่วนชาวต่างชาติอื่น ๆ เช่น มอญ เขมร ลาว มลายู มักจะได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งถิ่นฐานลึกเข้าไปในลำคลอง ทั้งนี้ก็เพราะที่ราบลุ่มถัดจากลำคลองเหมาะแก่การทำนา

เอกสารญี่ปุ่น เช่น เรลิด โອอัน เอกสารประเภทใบเบิกร่องประทับตราแดง ตลอดจนคำให้การลูกเรือสำเภาจีน ล้วนแต่ให้ภาพต่อเนื่องด้านกิจกรรมการค้าของญี่ปุ่น ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ที่พ่อค้าจากทริวิวิ และญี่ปุ่นได้นำสินค้าประเภทเครื่องลายคราม ผ้าแพร เงินเหรียญ ทองแดง ดาบ เครื่องเงินลับแล และเครื่องบริโภคอื่น ๆ เช่น ใบชา ปลาแห้ง สาหร่าย ซิอิ้ว เหล้า เป็นต้น มาจำหน่ายที่อยุธยา สินค้าดังกล่าวคงจะเป็นสินค้าสำหรับผู้มีฐานะดีและชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ที่อยุธยา ทั้งในจำนวนสินค้านี้บางรายการยังเป็นสินค้าที่ถูกส่งไปจำหน่ายยังดินแดนอื่น ดังเช่น ดาบญี่ปุ่น ขณะเดียวกันพ่อค้าได้นำสินค้าประเภทของป่าจากอยุธยา เช่น หนังสัตว์ ไม้ฝาง ไม้เนื้อแข็ง ดีบุก พริกไทย น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว รวมทั้งสินค้าที่มาจากอินเดีย เช่น ผ้าฝ้ายชนิดต่าง ๆ น้ำกุหลาบ ส่งไปขายยังญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน นอกจากนี้เอกสารวันวลิตยังกล่าวถึงพ่อค้าญี่ปุ่นที่อยุธยายังมีบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวจากอยุธยาไปขายยังเกาะชวา⁷ เป็นต้น พ่อค้าญี่ปุ่นเหล่านี้จึงมีฐานะร่ำรวย ดังจะเห็นได้จากชื่อที่ปรากฏในจดหมายเหตุคลังสินค้าฮอลันดาในอยุธยา คือ โชเอมอน พ่อค้าส่งออกหนังงวง กิทานิ คิวซา-เอมอน นามูระ อิโทเอมอน ซึ่งปรากฏชื่ออยู่ในหนังสืออนากาซากิราตรี และหนังสือประวัติเมืองซาคามิอากะ รวมทั้ง คิมูระ ฮันซาเอมอน พ่อค้าดีบุกรายใหญ่ที่สุด ซึ่งมีชื่ออยู่ในเอกสารฮอลันดา⁸

อย่างไรก็ตามการค้าในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางการทูตด้วย ภายหลังจากที่รัฐบาลญี่ปุ่นออกใบเบิกร่องประทับตราแดงให้กับสำเภาที่จะเดินทางออกไปค้าขาย ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นถึงขั้นที่โชกุนโทกูงาวะ อิเอะยาสุ ส่งสาส์นพร้อมด้วยดาบญี่ปุ่น 10 เล่ม เลื่อยเกราะ 3 ลำรับ มาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อ ค.ศ. 1606 พร้อมทั้งขอพระราชทานปิ่นเส็กยาวและไม้กฤษณาตอบแทน ดังที่ได้อธิบายแล้วว่ากษัตริย์อยุธยามีนโยบายเป็นไมตรีกับนานาชาติ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในขั้นที่แลกเปลี่ยนทูตจึงดำเนินเรื่อยมา ถึงแม้ว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะมีเรื่องขัดแย้งกับชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา แต่พระองค์ก็ได้พยายามที่จะส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1656 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของรัชกาล แต่ความพยายามที่จะติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากตั้งแต่ปี ค.ศ. 1639 ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลญี่ปุ่นออกประกาศฉบับสุดท้ายห้ามคนญี่ปุ่นเข้าออกนอกประเทศ แต่อนุญาตให้เฉพาะสำเภาจีนกับฮอลันดาเท่านั้นที่เดินทางเข้าไปค้าขาย ในกรณีของฮอลันดาซึ่งเป็นชาวยุโรปเพียงชาติเดียวที่ได้รับอนุญาตให้ติดต่อกับญี่ปุ่น เนื่องจากบริษัทอิสตินเดียตะวันตกของฮอลันดา (VOC) ไม่มีนโยบายในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา และได้ช่วยเหลือรัฐบาลญี่ปุ่นปราบกบฏชาวนาที่เข้รึดนับถือคริสต์ศาสนาที่ซิมบาเบะ เมืองนาซากิ ระหว่างปี ค.ศ. 1637-1638 จึงทำให้พ่อค้าฮอลันดากลายเป็นผู้มีอิทธิพลในเส้นทางการค้าจากดินแดนตอนใต้ไปยังญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามยังมีจีนอีกชาติหนึ่งที่ได้รับสิทธิพิเศษสามารถติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่น ดังนั้นแม้ว่าอยุธยาไม่อาจติดต่อกับญี่ปุ่นได้ในระดับรัฐบาล แต่ก็สามารถติดต่อค้าขายเพราะสำเภาอยุธยาถูกจัดอยู่ในสำเภาโอคุนุเะ ซึ่งเป็นชนิดหนึ่งของสำเภาจีน สำเภาอยุธยา ซึ่งมีลูกเรือส่วนใหญ่เป็นคนจีนยังคงเดินทางไปค้าขายที่เมืองนาซากิ โดยมีขุนนางไทยเป็นผู้ควบคุมเรือ⁹ นอกจากนี้อยุธยายังมีสินค้าประเภทหนังสัตว์ ดีบุก ขี้ผึ้ง รังนก น้ำตาล

ทรายแดง ผ้า งาม้าง นอแรด และกระวาน ซึ่งเป็นสินค้าที่ตลาดญี่ปุ่นต้องการ¹⁰ ดังนั้นแม้ว่าบริษัท VOC จะขจัดพ่อค้าญี่ปุ่นออกไปได้ แต่บริษัทก็ยังมีคู่แข่งที่น่ากลัวคือ กัมบริยอชยุรยา ก่อนปี ค.ศ. 1664 ฮอลันดาพยายามจะยึดสำเภากลางที่ไปค้าขายที่จีนและญี่ปุ่นแต่ไม่สำเร็จ¹¹ ฮอลันดาจึงใช้เรือรบปิดอ่าวไทยซึ่งมีผลให้สมเด็จพระนารายณ์ต้องทำสัญญาฉบับบริษัท VOC ซึ่งมีสาระสำคัญข้อหนึ่งคือ ห้ามสำเภาชยุรยาใช้ลูกเรือคนจีน ญี่ปุ่นและญวน¹² ข้อความนี้ทำให้ทราบว่ามีแค่เฉพาะลูกเรือจีนเท่านั้นที่เป็นลูกเรือสำเภาชยุรยา แต่ยังมีคนญี่ปุ่นและญวนด้วย ซึ่งอาจคิดได้ว่าภายหลังจากที่ญี่ปุ่นปิดประเทศคนญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งคงประกอบอาชีพรับจ้าง ดังเช่นเรื่องราวที่พบในบันทึกประจำวันของคลังสินค้าฮอลันดา ปี ค.ศ. 1644 กล่าวว่าโดยการติดต่อของชาวญี่ปุ่นชื่อ อิจิเบอะะ ทำให้กรรมกรรายวันชาวญี่ปุ่นได้มาทำงานที่คลังสินค้าของฮอลันดา กรรมกรเหล่านี้รับจ้างฟอกหนังหรือทำงานประเภทบรรจุสินค้าที่บริษัท VOC จะส่งออกไปจำหน่าย และสัญญาที่อิชยุรยาต้องทำกับบริษัท VOC ปี ค.ศ. 1664 ทำให้ทราบว่ามิชาวญี่ปุ่นทำงานเป็นลูกเรือสำเภากลางด้วย

สำหรับพ่อค้าญี่ปุ่นที่มีทุนรอนเมื่อไม่สามารถจะทำการค้ากับบ้านเกิดเมืองนอนได้ก็มักจะดำเนินการค้าแบบ “พ่อค้าชายฝั่ง” คือทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าอยู่ตามเมืองท่าในทะเลจีนใต้ ดังจะเห็นได้ว่าในระยะเวลา 30 ปี คือจากปี ค.ศ. 1633-1663 เรือสำเภายังมีชาวญี่ปุ่นเป็นเจ้าของเดินทางไปมาติดต่อค้าขายระหว่างอิชยุรยากับตังเกี๋ย รวม 20 ลำ¹³ และยังมีเรือสำเภของ คิมูระ ฮันซาเอมอน หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นเดินทางติดต่อระหว่างอิชยุรยากับเมืองนครศรีธรรมราช โดยบรรทุกสินค้าไปขายแล้วซื้อคืนจากคาบสมุทรมลายูกลับมา เอกสารฮอลันดาบันทึกว่าเขาเป็นพ่อค้าสินุกรายใหญ่ที่สุด

นอกจากพ่อค้าญี่ปุ่นที่ทำการค้าชายฝั่งแล้วยังมีเรือของเอกชนที่ยังเดินทางบรรทุกสินค้าจากอิชยุรยาไปขายที่ญี่ปุ่น ดังที่เอกสารฝรั่งเศสกล่าวว่า ก่อน-

สแตน ฟอลคอน ขุนนางไทยมีเรือบรรทุกสินค้าไปขายที่เมืองจีนและญี่ปุ่น¹⁴ สำเภาชยุรยาที่เดินทางติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นดำเนินมาจนถึงเวลาใดยังหาคำตอบที่แน่ชัดไม่ได้ แต่คงจะดำเนินมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19

ทหารอาสาญี่ปุ่น

นอกจากพ่อค้าและคนงานชาวญี่ปุ่นแล้ว ชาวญี่ปุ่นยังมีบทบาทเป็นทหารอาสาด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามรูปแบบการปกครองของอิชยุรยา กล่าวคือแม้ว่าชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาพำนักอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อิชยุรยาอาจจะมีภูมิหลังและจุดมุ่งหมายที่มาเยือนแตกต่างกัน ทว่าในสายตาของกัมบริยอชยุรยาแล้ว ชาวญี่ปุ่นก็คือชาวต่างชาติต่างภาษาที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังนั้นจึงต้องมีหน้าที่รับราชการตามความเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่มีจุดมุ่งหมายจะรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ดังนั้นการควบคุมชาวต่างชาติจึงเป็นไปอย่างมีระบบ ดังปรากฏอยู่ในพระอัยการตำแหน่งนายทหาร กฎหมายตราสามดวง ซึ่งมีกรมอาสาชาติต่าง ๆ รวมทั้งกรมอาสาญี่ปุ่น ซึ่งมีออกพระเสนากิมุขเป็นเจ้ากรม มีกรมการซึ่งได้รับคัดเลือกคนลดหลั่นกันไป เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นและคณะกรมการ ซึ่งน่าจะเป็นคนญี่ปุ่นทั้งหมด มีสถานะเป็นขุนนางไทยตามยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ได้รับ โดยมีหน้าที่ปกครองดูแลชาวญี่ปุ่นที่อยู่ในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพค้าขายด้วย ดังเช่น คิมูระ ฮันซาเอมอน ซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น ระหว่างปี ค.ศ. 1642-1671¹⁵ ซึ่งในระยะเวลาคาบเกี่ยวระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกับสมเด็จพระนารายณ์ ได้ชื่อว่าเป็นพ่อค้าสินุกรายใหญ่ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าชาวญี่ปุ่นชื่อ คิทานิ คิวซาเอมอน ที่ได้เป็นผู้ถวายคำแนะนำสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง¹⁶ คำแนะนำนั้นคงจะเป็นเรื่องการค้า เพราะเดิมนั้นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีตำแหน่งเป็นออกญาภราดร แต่เมื่อปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ จึงทำให้พระองค์จำเป็นต้อง

ต้องแสวงหาความมั่นคงเพื่อเป็นฐานรองรับอำนาจทางการเมืองของพระองค์ บุคคลผู้นี้คงจะมีสถานะเป็นขุนนางด้วยเช่นกัน

เมื่อสังเกตจากยศและศักดินาของเจ้ากรมจะเท่ากับคณะกรรมการเมือง แสดงว่ากรมอาสาญีปุ่นเป็นกรมเล็ก แต่เนื่องจากเป็นกรมที่ผู้คนในสังกัดมีความชำนาญในด้านการค้าต่างประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว กรมนี้ยังมีกองกำลังป้องกันตนเอง มีความสามารถในการรบ ดังชื่อของกรมก็ได้บอกแล้วว่าเป็น “กรมทหารอาสา” ซึ่งเอกสารฮอลันดาได้บันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีทหารอาสาญีปุ่นอยู่ในกองทัพหลายร้อยคน ความสามารถในการรบทำให้ทหารอาสาญีปุ่นต้องเข้ามาพัวพันกับการเมืองภายในของอยุธยา ตั้งแต่ภายหลังรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเรื่อยมาจนแม้กระทั่งเมื่อคราวที่สมเด็จพระนารายณ์ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ ชาวญีปุ่นก็มีส่วนในการสนับสนุนอยู่ด้วย

บทบาทของชาวญีปุ่นในฐานะที่เป็นทหารอาสา นอกจากจะต้องสู้รบเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ของผู้ว่าไนอยุธยาแล้ว ยังทำหน้าที่ในการป้องกันพระนครด้วย ดังปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เมื่อปี ค.ศ. 1621 ได้มีเรือรบสเปนเดินทางเข้ามาตามลำน้ำเจ้าพระยา กองอาสาญีปุ่นได้โจมตีเรือรบนี้โดยกลับไปเรื่องราวนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ *Sucesos de las Islas Filipinas* ของ Antonio Morga ถ้าตรวจสอบกับงานของ อิวาโอะ เซะอิชิ จะพบว่าหัวหน้าหมู่บ้านญีปุ่นในขณะนั้นคือ ยามาตะ นากามาสะ ซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญีปุ่นที่ทั้งคนไทยและคนต่างชาติกล่าวถึงมากที่สุด ในบทความนี้จะไม่กล่าวถึงการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับยามาตะ นากามาสะ ว่าเป็นเรื่องจริงหรืออิงนิยาย แต่ยกตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของอาสาญีปุ่นในสังคมอยุธยา

ชาวญีปุ่นเข้ารีต

เมื่อวิเคราะห์ที่ตั้งสัมพัทธ์ของหมู่บ้านญีปุ่นที่อยุธยา จากแผนที่โบราณปี ค.ศ. 1619 จะพบว่าด้าน

เหนือของหมู่บ้านญีปุ่นเป็นที่ตั้งของสำนักงานบริษัท VOC คลองที่คั่นอยู่ระหว่างหมู่บ้านทั้งสองคือคลองแม่เบี้ย ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำป่าสักสายเดิม ส่วนด้านใต้คือขนอนหลวงบางตะนาว ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านญีปุ่นกับสถานที่ทั้งสองก็คือความสัมพันธ์เกี่ยวกับการค้า ส่วนด้านตะวันออกของหมู่บ้านญีปุ่นมีลำคลองผ่าน สันนิษฐานว่าคงจะเป็นแม่น้ำป่าสักสายเดิม ไม่มีหลักฐานว่ามีการตั้งชุมชนในบริเวณนี้ ส่วนด้านตะวันตกฝั่งตรงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหมู่บ้านโปรตุเกส ดังที่อธิบายแล้วผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านญีปุ่นที่มีความสัมพันธ์กับพวกโปรตุเกสคงจะเป็นญีปุ่นเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนา

ในปี ค.ศ. 1555 ซึ่งเป็นเวลาดันรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีบาทหลวงโปรตุเกสนิกลายโดมินิกัน 2 รูป เดินทางจากมะละกามายังอยุธยา แล้วได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรี ดังนั้น “H” ซึ่งปรากฏในแผนที่จะต้องสร้างขึ้นภายหลังปี ค.ศ. 1555 เอกสารโปรตุเกสกล่าวว่าในการเผยแพร่ศาสนาได้เจริญขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวร แต่เอกสารไม่ได้บอกถึงสาเหตุ แต่ถ้าศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาแล้วเป็นเวลาของไทยตั้งตัวเป็นเอกราช บ้านเมืองค่อนข้างจะมั่นคงทั้งการเมืองภายในและศึกภายนอก ทั้งสมเด็จพระนเรศวรทรงมีนโยบายสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศจึงโปรดให้เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรี ต่อมาในปี ค.ศ. 1609 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถได้มีบาทหลวงโปรตุเกส นิกลายเซซุอิตเดินทางมายังอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถคงจะพระราชทานที่ดินให้สร้างที่อยู่อาศัย คือบริเวณอักษร “I” ที่ปรากฏในแผนที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนญีปุ่น เข้ารีตซึ่งเข้าใจว่าพำนักอยู่ที่หมู่บ้านญีปุ่นปรากฏอยู่ในคำให้การของบาทหลวงอันโตนิโอ คาร์ทุม ในปี ค.ศ. 1672 ทำให้ทราบว่ามิชชันนารี 400 คน ทำพิธีรับศีลมหาสนิท¹⁷ ชาวญีปุ่นที่นับถือคริสต์ศาสนาเหล่านี้คงจะเดินทางทยอยกันเข้ามาพำนักอยู่ที่หมู่บ้านญีปุ่น ภายหลังจากที่รัฐบาลญีปุ่นมีนโยบายปราบปรามพวกเข้ารีต ซึ่งมีผลให้จำนวนประชากรในหมู่บ้านญีปุ่นเพิ่มขึ้น ในรัชกาล

สมเด็จพระนารายณ์ มีบาทหลวง คาทอลิกนิกายต่าง ๆ 11 รูป ส่วนใหญ่เป็นบาทหลวงโปรตุเกส 1 ใน 11 รูป ก็คงจะเป็นบาทหลวงอันโดนีโอ การ์ทุม และในรัชกาลเดียวกันนี้มีผู้เข้ารับประมาณ 2,000 คน¹⁸ ซึ่งในจำนวนนี้จะต้องมีชาวญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วยอย่างน้อย 400 คน

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นสมัยที่การเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่อยุธยาเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายเป็นไมตรีกับต่างชาติ และการสนับสนุนจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส รวมทั้งขุนนางชาวกรีกที่มีชื่อว่าคอนสแตน ฟอลคอน บุคคลผู้นี้เดิมนับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก แต่เปลี่ยนมาเป็นนิกายโปรเตสแตนต์ ต่อมาเมื่อเขาจะสมรสใหม่กับโดญ่า มารี เด ปินา ลูกสาวของฟานิก ลูกครึ่งแขกกับกษัตริย์ผสมญี่ปุ่น กับอุสุลา ยามาตะ ญี่ปุ่นผสมโปรตุเกส¹⁹ เขาจึงขอให้บาทหลวงโปรตุเกส นิกายเยซูอิ ชื่อ อันโดนีโอ โทมัส ทำพิธีเปลี่ยนศาสนา และบาทหลวงผู้นี้คงจะเป็นผู้ประกอบพิธีสมรสด้วย ในครั้งนั้นบันทึกของฝรั่งเศสกล่าวว่า สมเด็จพระนารายณ์และขุนนางผู้ใหญ่ต่างแสดงความยินดี พร้อมทั้งมอบของขวัญให้แก่คู่สมรสเป็นจำนวนมาก²⁰ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1682 ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ถึงแก่อสัญกรรม 2 ปี ขณะนั้นคอนสแตน ฟอลคอน เริ่มจะมีอิทธิพลในราชการ ภายหลังจากที่ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ถึงแก่อสัญกรรม คอนสแตน ฟอลคอน ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นออกพระฤทธิกำแหงภักดี ตำแหน่งผู้ช่วยออกญาพระเสด็จพระคลังคนใหม่ ผู้ซึ่งไม่สันทัดเรื่องการค้า คอนสแตน ฟอลคอน จึงเป็นผู้อยู่เบื้องหลังและมีอำนาจอย่างแท้จริง

การที่กล่าวถึงคอนสแตน ฟอลคอน ก็เพื่อจะเชื่อมโยงให้เห็นบทบาทของโดญ่า มารี เด ปินา ภรรยาลูกครึ่งญี่ปุ่น-โปรตุเกสของเขา ภายหลังจากที่สมรสในระยะแรกฟอลคอนจะพำนักอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่น ขณะเดียวกันภรรยาของเขาซึ่งเป็นภรรยาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนการเผยแพร่

คริสต์ศาสนา โดยนำเด็กชาวพื้นเมืองไม่น้อยกว่า 120 คน ซึ่งส่วนใหญ่มีพ่อเป็นคนยุโรปแต่ถูกทอดทิ้ง นางนำมาสั่งสอนให้นับถือคริสต์ศาสนา เมื่อเติบโตขึ้นก็มอบทุนทรัพย์ให้ไปตั้งตัว นอกจากนี้นางคงจะมีส่วนในการสนับสนุนงานของคอนสแตน ฟอลคอน ในการตั้งโรงเรียนเพื่อสอนวิชาการแบบตะวันตกและสอนศาสนา โรงเรียนนี้มีนักเรียนประมาณ 700 คน²¹

อาจกล่าวได้ว่า โดญ่า มารี เด ปินา เป็นตัวอย่างของการผสมผสานระหว่างตะวันออกกับตะวันตกในสังคมอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่านานาชาติ ตัวอย่างนี้นอกจากจะสะท้อนจากกิจกรรมทางการเผยแพร่ศาสนาแล้ว ยังมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมด้านอื่นอีกด้วย จะเห็นได้จากบันทึกของบาทหลวงเดอ ชัวซีย์ ซึ่งติดตามคณะทูตเดอ โชมองด์ มาอยุธยาเมื่อ ค.ศ. 1685 บันทึกนี้ได้บรรยายถึงบ้านพักรับรองที่ให้คณะทูตพักไว้ ใช้เตียงนอนแบบจีน พรหมของเปอร์เซีย และลับแลจากญี่ปุ่น การจัดที่พักรับรองดูมีฐานเครื่องเรือนใหม่เอี่ยม ซึ่งคิดไม่ถึงว่าจะพบในดินแดนที่ราษฎรเดินด้วยเท้าเปล่า²² ในบันทึกนั้นกล่าวว่า มีขุนนางผู้ใหญ่ระดับ “ออกญา” เป็นผู้ดูแลให้ความสะดวก ขุนนางผู้นี้ก็คือคอนสแตน ฟอลคอน ซึ่งตามธรรมเนียมไทยแล้ว ภรรยาของเขาจะต้องช่วยงานนี้ ทั้งนี้จะสังเกตได้จากรายการอาหาร ซึ่งมีอาหารญี่ปุ่น อาหารโปรตุเกส รวมอยู่ด้วย หรือแม้กระทั่งของขวัญที่มอบให้คณะทูต ในรายการมีเครื่องกระเบื้องถ้วยชาม และเสื้อญี่ปุ่นด้วย²³

ในครอบครัวของโดญ่า มารี เด ปินา คงจะมีเครื่องใช้และเครื่องบริโภคของญี่ปุ่นและโปรตุเกสในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว แต่น่าเสียดายที่ยังไม่มีการขุดค้นบ้านของคอนสแตน ฟอลคอน ที่อยุธยา แต่มีบันทึกที่บรรยายถึงโบสถ์ส่วนตัวของเขาที่ลพบุรีว่าเป็นโบสถ์ที่งดงาม ข้างนอกทำด้วยหินอ่อน ภายในเขียนภาพตามคัมภีร์ไบเบิล ลงรักปิดทองด้วยฝีมือช่างญี่ปุ่น²⁴ ทำให้จินตนาการได้ว่าสตรีลูกครึ่งญี่ปุ่น-โปรตุเกสผู้นี้คงใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอยุธยาอย่างหรูหรา

ในปี 1688 นับเป็นปีที่โชคร้ายซึ่งทำให้ชีวิต

เปลี่ยนไปเนื่องจากคอนสแตน พอลคอน ถูกประหารด้วยคำสั่งของพระเพทราชา โดญา มารี เด ปินา ได้หนีลงมาถึงป้อมเมืองบางกอก เพื่อขอให้ฝรั่งเศสช่วยพาหนีออกจากเมืองไทย แต่ฝรั่งเศสเกรงว่าพวกเข้ารีตจะถูกลงโทษและจะเสียผลประโยชน์ทางการค้า จึงได้เจรจากับออกญาโกษาธิบดี (โกษาปาน) ขอให้นางมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา เลือกที่อยู่อาศัย และสมรสใหม่ได้ ทั้งครอบครัวของนางต้องเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร²⁵ ทั้งนี้เพราะในระบบศักดินาของอยุธยา ผู้มีศักดินาดำกว่า 400 จะต้องสังกัดมูลนายและการที่ขอให้นางมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง ก็เพราะว่าจะได้พ้นจากอำนาจของออกหลวงสรรพศักดิ์ บุตรชายพระเพทราชาผู้ปรารถนาในตัวนาง อย่างไรก็ตามฝ่ายไทยรับเพียงเงื่อนไขบางประการ กล่าวคืออนุญาตให้นางปฏิบัติพิธีทางศาสนาได้โดยเสรี

โดญา มารี เด ปินา มีบ้านพักคงามอยู่ที่หมู่บ้านโปรตุเกส แต่นางถูกลดฐานะเป็นทาส มีหน้าที่ประจำห้องเครื่องต้นประกอบอาหารในพระราชวัง นอกจากนี้ยังมีหน้าที่จัดเก็บผลไม้เสวย ภูษาฉลองพระองค์ดูแลเครื่องเงินเครื่องทองของหลวง โดยมีพนักงานหญิงได้บังคับบัญชา 2,000 คน

หนังสือ “ประวัติการค้าขายกับจีนและต่างชาติ ฉบับเพิ่มเติม” ของ นิธิภาวะ โอเอง เขียนเมื่อ ค.ศ. 1709 กล่าวถึงชาวญี่ปุ่นที่อยุธยาว่า ได้ยืนยันว่าประเทศนี้มีลูกหลานที่เกิดจากชาวญี่ปุ่นไปตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมาก²⁶ ในจำนวนนี้ถ้ารวมถึง โดญา มารี เด ปินา นางก็คงจะเป็นคนเชื้อสายญี่ปุ่นคนสุดท้ายที่มีหลักฐานกล่าวถึง ตอนนั้นปลายชีวิตของนางปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมายังอยุธยาในระหว่าง ค.ศ. 1719-1724 ว่าขณะนั้นนางมีอายุประมาณ 60 ปี และได้รับคำชมว่าเป็นคนซื่อสัตย์²⁷

อย่างไรก็ตามยังมีปัญหาที่นักคิดก็คือ หมู่บ้านญี่ปุ่นซึ่งมีหลักฐานแน่ชัดว่าตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงกันข้ามกับหมู่บ้านโปรตุเกสนั้น สลายตัวลงเมื่อใด แต่มีเอกสารของไทยซึ่งเชื่อว่าเขียนขึ้นใน

ปลายสมัยอยุธยาที่กล่าวถึงตลาดบนนอกกำแพงพระนครตลาดหนึ่ง ชื่อ “ตลาดวัดสิงห์ บ้านญี่ปุ่น”²⁸ และเหตุใด โดญา มารี เด ปินา ซึ่งเคยพำนักอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่นมาก่อน จึงย้ายไปปลูกบ้านอยู่ที่หมู่บ้านโปรตุเกส

หมู่บ้านญี่ปุ่นในปัจจุบัน

หมู่บ้านญี่ปุ่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลเกาะเรียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา มีถนนลาดยางสายอยุธยา บางปะอินผ่านอีกด้านหนึ่งของหมู่บ้าน มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ส่วนฝั่งตรงกันข้ามเป็นหมู่บ้านโปรตุเกสซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของโบสถ์นิกายโดมินิกัน

หมู่บ้านญี่ปุ่นในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่อาจสรุปได้แน่ชัดว่าสลายตัวไปตั้งแต่เมื่อไร ทว่าภายหลังจากเหตุการณ์ปี ค.ศ. 1767 ซึ่งเป็นปีที่พม่าโจมตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ ผู้คนที่รอดจากการถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยก็คงหลบหนีไป ทำให้กรุงศรีอยุธยามีสภาพเป็นเมืองร้าง จนกระทั่งได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในรัชกาลที่ 4 เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงทำการปฏิรูปการปกครอง อยุธยาจึงมีฐานะเป็นมณฑลกรุงเก่า

ผู้ที่บุกเบิกการสำรวจอยุธยาคือ หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (พระยาโบราณราชธานินทร์) ท่านได้สำรวจพื้นที่ตามหนังสืออธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเข้าใจว่าเขียนไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย พร้อมทั้งเขียนคำวินิจฉัยไว้ด้วย ต่อมาได้พิมพ์เป็นหนังสือนำขึ้นทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ 7 เมื่อ ค.ศ. 1926 เกี่ยวกับหมู่บ้านญี่ปุ่นได้เขียนไว้ว่า

“บ้านญี่ปุ่น อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออกเหนือเกาะเรียน แต่คงเป็นเรือนเครื่องไม้ จึงไม่พบรากอิฐ”²⁹

ขณะที่พระยาโบราณราชธานินทร์ทำการสำรวจภูมิสถานอยุธยาอยู่นั้น เป็นเวลาภายหลังสมัยเมจิ ซึ่งมิคนญี่ปุ่นเริ่มเดินทางมาเมืองไทย และทราบเรื่องเกี่ยว

กับหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา ดังนั้นจึงมีการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย ดังเช่น มิกิ ซาไก ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนให้มีการสำรวจหมู่บ้านญี่ปุ่น ต่อมาโดยการสนับสนุนของสมาคมญี่ปุ่นกงสุลญี่ปุ่นในประเทศไทย และกระทรวงศึกษาธิการ อิกาชิอนนะ กันจุง จึงได้เดินทางมาสำรวจหมู่บ้านญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ. 1619 โดยชุดค้นตามตำแหน่งที่ปรากฏในแผนที่ ซึ่งพบว่าหมู่บ้านญี่ปุ่นมีอาณาบริเวณจากตะวันตกถึงตะวันออกประมาณ 480 หลา จากเหนือถึงใต้ประมาณ 1,200 หลา พร้อมกับพบเครื่องใช้ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงแน่ใจได้ว่าบริเวณนี้เคยเป็นหมู่บ้านญี่ปุ่นมาก่อน ต่อมาในปี ค.ศ. 1935 โดยการนำของ ชะสุคาเวะ ชะโนะสุเกะ และสมาชิกสมาคมเศรษฐกิจสัมพันธ์ญี่ปุ่นไทย ได้บริจาคเงินเพื่อซื้อที่ดินซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านญี่ปุ่นมาก่อน เป็นเงิน 10,000 บาท ได้ที่ดิน 7.5 ไร่³⁰ ปัจจุบันที่ดินนี้ได้อยู่ในความดูแลของสมาคมไทย-ญี่ปุ่น

ภายหลังจากที่ได้ซื้อที่ดินแล้ว ในปีนั้นเรือราชนาวีญี่ปุ่นได้นำ “ประตูลินโด” (torii) มากรุงเทพฯ แล้วจึงนำมาตั้งไว้ที่หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าบริเวณนี้เคยเป็นหมู่บ้านญี่ปุ่นมาก่อน ต่อมาในปี ค.ศ. 1937 สมาคมไทย-ญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ จึงได้สร้างศาลเจ้ายามาคะ นากามาสะ เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบความสัมพันธ์ไทยญี่ปุ่น 50 ปี³¹ ขณะนั้นเป็นเวลาญี่ปุ่นให้ความสนใจดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมทั้งพยายามสร้างภาพวีรบุรุษให้กับคนญี่ปุ่น ความรู้สึกยกย่อง ยามาคะ นากามาสะ ยังคงดำเนินต่อมาในลักษณะท้องถิ่นนิยม ดังจะเห็นได้จากความเคลื่อนไหวของชาวชิซุโอกะกลุ่มหนึ่ง ที่เชื่อว่า ยามาคะ นากามาสะ เกิดที่เมืองนี้ แต่ก็มีนักวิชาการ ดังเช่น คาเรล พาริช ที่เขียนบทความเรื่อง “ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น อันเกิดจากตำนานยามาคะ นากามาสะ” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารของสยามสมาคม โยเนโอะ อิชิอิ ได้เขียนเรื่องตำนานยามาคะ นากามาสะ เรื่องจริงหรืออิงนิยายไว้

ในหนังสือความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี และยาโนะโทรุ “Yamada Nagamasa” Shinwa no Kyomon ในหนังสือ Tonan Ajia to Nihon (Southeast Asia and Japan) ที่มีความเห็นว่าการสร้างตำนานเช่นนี้มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นอย่างละเอียดอ่อน และในข้อเท็จจริงแล้วภาพวีรบุรุษของยามาคะ นากามาสะ เป็นการสร้างขึ้นโดยบุคคลกลุ่มเดียว หรือไม่เชื่อว่าบุคคลผู้นี้มีตัวตนจริง

ปัจจุบันบริเวณหมู่บ้านญี่ปุ่นได้รับการปรับปรุงให้เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ด้วยโครงการรับเงินช่วยเหลือแบบให้เปล่า 999 ล้านเยน (ประมาณ 170 ล้านบาท) โดยรัฐบาลไทยและรัฐบาลญี่ปุ่นได้ลงนามในข้อตกลง การให้ความช่วยเหลือนี้ในวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 1987³² ซึ่งถือว่าเป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในพระบรมราชวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา และเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสที่มีตราภาพระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับราชอาณาจักรไทยได้ขึ้นนานครบ 100 ปี

จุดมุ่งหมายของศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ก็เพื่อเป็นศูนย์วิจัย แหล่งข้อมูลและจัดนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ซึ่งนับว่าเป็นบริการการศึกษาแบบนอกกระบวน สำหรับนักเรียนและผู้สนใจประวัติศาสตร์อยุธยาทั่วไป นิทรรศการที่จัดขึ้นในอาคารศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์เกาะเรียน ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านญี่ปุ่นสมัยอยุธยา เป็นนิทรรศการถาวร แสดงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับนานาชาติ โดยจัดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับชาติในเอเชียตะวันออก ซึ่งได้แก่ จีน วิกิว และญี่ปุ่น ความสัมพันธ์กับโปรตุเกส สเปน และบริษัทยินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ความสัมพันธ์กับมัวร์ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม³³ การจัดนิทรรศการนี้จัดแสดงโดยรูปภาพ แผนที่ และเอกสาร ซึ่งผ่านการค้นคว้าถูกต้องตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์

หมู่บ้านญี่ปุ่นในอดีตทำให้ระลึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น บทบาทและกิจกรรมของชาวญี่ปุ่นในสมัยนั้นได้เพิ่มสีสันให้กับประวัติศาสตร์อยุธยา ส่วนหมู่บ้านญี่ปุ่นในปัจจุบันคือศูนย์ประวัติศาสตร์ที่ทำกิจกรรมทางด้านวิชาการ เช่น การจัด

นิทรรศการ การจัดประชุมวิชาการ สัมมนา ทำโครงการวิจัย และผลิตสิ่งพิมพ์เพื่อให้คนไทยได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตนเองดียิ่งขึ้น และมีส่วนร่วมในความภูมิใจที่อยุธยาได้รับเลือกให้เป็นมรดกโลก



เชิงอรรถ

1. อิชิจิ โยเนะโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ. ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ หน้า 45.
2. Kobata A. and Matsuda M. "Section II Relations Between Ryukyu and Siam," **RYUKYUAN RELATIONS with KOREA and SOUTH SEA COUNTRIES.** pp. 53-97.
3. Iwao Seiichi. "Nanyo Nihon-machi no Kenkyu," (A Study of Japanese Towns in Southeast Asia), pp. 9-13.
4. เป็นข้อเสนอของ ศ. ขจร สุขพานิช ในวารสารประวัติศาสตร์ มศว ประสานมิตร ปีที่ 1 เล่ม 1 มีนาคม 2519.
5. คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า 101-102.
6. อิชิจิ โยเนะโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ. อ.ค. หน้า 46.
7. เฮอร์เมียส วันวลิต. จดหมายเหตุวันวลิต. หน้า 225-226.
8. คูโน อิชิจิ โยเนะโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ. อ.ค. หน้า 41, 54-55 และ 63.
9. ศิลปากร, กรม. เอกสารหออันดา. หน้า 155-159.
10. ค. หน้า 159, 226-227.
11. ศิลปากร, กรม. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. หน้า 75.
12. สนธิสัญญาและกฎหมายต่างประเทศ, กรม. "สนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างประเทศสยามกับประเทศเนเธอร์แลนด์ ทำ ณ กรุงศรีอยุธยา วันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ. 1644 สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ," หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 1. หน้า 3-5 พ.ศ. 2160-2412 (ดูภาคภาษาต่างประเทศ).
13. อิชิจิ โยเนะโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ. อ.ค. หน้า 63.
14. ศิลปากร, กรม. ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 43 เล่ม 25. หน้า 206-207. และประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 49 เล่ม 29. หน้า 150.
15. Iwao Seiichi. *opp. cit.* p. 157.
16. อิชิจิ โยเนะโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ. อ.ค. หน้า 55.
17. ค. หน้า 42.
18. ขจร สุขพานิช. "เอกสารในสมัยสมเด็จพระนารายณ์," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ. หน้า 10. (อ้างอิงจาก *Histoire de la Missions de Siam*, Paris, 1920).

19. ไมวรา จาซินได้ โจเซ่ โค นาสซิเมนตุ, พันตรี. “ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม,” เดโช อุดตธนทิ แปล. แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. ปีที่ 1 เล่มที่ 3-ปีที่ 2 กันยายน 2510-พฤษภาคม 2511. และดูเพิ่มเติมใน E.W. Hutchinson *Adventurers in Siam in the Seventeenth Century*. Appendix vii.

20. เดอแบส. บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส เกี่ยวกับชีวิตและมรดกกรรมของก๊องสตันซ์ ฟอลคอน. สันต์ ท. โกมลบุตร แปล. หน้า 69-73 และ 77.

21. ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 15. หน้า 245-247.

22. เดล ชัวซี. จดหมายเหตุรายวัน การเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1686 ฉบับสมบูรณ์. สันต์ ท. โกมลบุตร แปล. หน้า 150-151.

23. ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 12 เล่ม 10. หน้า 270.

24. คอลลิศ, มอริส. แชมมวลไวท์แห่งกรุงสยาม. เจริญ ไชยชนะ แปล. หน้า 656-657.

25. ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 เล่ม 20. หน้า 321.

26. อิจิอิ โยเนะโอะ และโยชิภาวะ โทชิฮารุ. ล.ด. หน้า 55.

27. ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 เล่ม 20. หน้า 318-319.

28. ศิลปากร, กรม. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางแดง แว้วณะ. วันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2514. หน้า 41.

29. ศิลปากร, กรม. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา. ... หน้า 42.

30. Nishino, Junjiro *Shinpan Nittai Yonhyakunen-shi (Japan-Thailand Four Hundred Years' History : Revised Edition)*, pp. 244-247.

31. Ibid. p. 43.

32. จักรทิพย์ นาถสุภา และศรีศักร วัลลิโภดม. “ความสำคัญของกรุงศรีอยุธยา และความเป็นมาของศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา,” ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา. หน้า 10.

33. ดุราลละเอียคโน ชีรวัด ณ ป้อมเพชร. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับต่างประเทศ,” ด. หน้า 100-123.